

Gränsernas mystik

Lockelsen av det okända

Alla har vi säkerligen någon gång drömt om att resa till ”väldens ände” för att där blicka ut över det för oss okända. Som barn bestod kanske denna gräns av slutet av gatan vi bodde eller där stad övergick till landsbygd eller tvärtom. Vad vi definierar som ”värdens ände” förändras ständigt utifrån våra kunskaper och erfarenheter.

Vår drivkraft att konfronteras med gränser är något som alltid lockat oss. Idrottarnas drivkrafter är att ständigt nå högre höjder, hoppa längre eller simma fortare. Som turister söker vi ofta upplevelser som för oss är nya och vi söker det ”okända” för att tillfredsställa vår nyfikenhet, men samtidigt lära något nytt. Vi efterfrågar det som kan uppfattas som extraordinärt och som samtidigt ger oss en spänning som på olika sätt korresponderar till vår egen bakgrund och förhållningssätt. Dessa olika ”gränsland” kan också sägas vara en utvecklingspotential för turismproducenterna i syftet att skapa en attraktion som också laddas med en unik identitet genom inte minst berättandet (Aronsson, 2007). Väsentligt i sammanhanget är mötet mellan producent och konsument då det här krävs en ständigt pågående interaktion för att kunna locka och också vidmakthålla ett intresse för såväl en viss plats som för en specifik attraktion (Blom och Braunerhielm, 2007). Denna form inom besöksnäringen som vi kan benämna gränsturism, dock inte i den betydelse vi vanligtvis talar om när vi associe-

rar till ”bordershops”, kan vi se många olika exempel på.

Idag har ett flertal platser runt om i världen låtit sig iklädas rollen av att vara ”slutet eller början på någonting”. Gränsen mellan demokrati och diktatur, mellan stad och land, mellan land till land, mellan land och hav, mellan himmel och jord, mellan det kända och det okända, mellan det goda och det onda, gränser som geografiskt fått en mening och som då också fått en tydlig identitet och därmed också blivit ett attraktivt besöksmål.

Vad är det som lockar när vi söker oss till platser som till exempel Finisterra och Cap de Formentor i Spanien, Cabo da Roca i Portugal, Nordkap i Norge, Kap Horn i Chile, Lands end på halvön Penwith i Storbritannien eller Treriksröset? En intressant aspekt är på vilket sätt platser som uppfattas som gränsland med tydliga ”skillnader”, naturliga eller kulturella, skapar värden som går utöver det fysiskt konkreta och direkt iakttagbara. Olika samverkande stimuli skapar således något av en närvaro där plats och känsla korresponderar med varandra och där individens egna tidigare erfarenheter spelar en betydande roll för upplevelsen och dess innebörd.

De platser vi ovan lyfter fram som exempel ger möjligheter till att utlämna oss till naturens storslagenhet då gränsen som sådan inte är skapad genom människans beslut och handlingar utan relaterar mera

till den enskilde individens erfarenheter och tankar.

Dock lockar också de gränser, synliga eller osynliga, som är direkta resultat av människans beslut. Exempel på sådana övergångszoner är gränsen mellan Nord- och Sydkorea, den så kallade Gröna linjen i Nicosia liksom den tidigare gränslinjen mellan Öst- och Västberlin (särskilt Checkpoint Charlie) och nollmeridianen i Greenwich för att nämna några (Sofield, 2006).

Birkeland menar att vid platser som utgör någon form av gränsland skapas ofta berättelser med inslag av myter för att därmed ge liv i och också bekräfta dess symbolik. Skapande av myter har ofta sin utgångspunkt i en religiös tro. Myterna syftar på att försöka ge svar på människans primära frågor om till exempel varför världen skapades och var kommer jag ifrån? (Birkeland, 1999). Myter har därmed, såväl historiskt som i nutid, en betydelse i att de ska försöka förklara och ge en mening åt något som sker. Myterna utgör ett försök att systematisera och tolka världen genom berättelser. Platser som har en tydlig gräns och som dessutom är relaterade till myter öppnar upp för en annan verklighet och lämnar därmed också fritt spelrum för tankar. Ett besök vid dessa platser kan därmed för den enskilde individen bidra till att ge nya perspektiv och skapa ny förståelse.

Konstnärernas kan att platser dels har en generell symbolisk betydelse, dels finns det individuella intentioner med att bevista en plats. Det finns därför anledning att lyfta fram Massey (1995a) som betonar att en plats är beroende av dels individens minnen och förväntningar, dels av berättelser av platsen sett utifrån ett historiskt perspektiv. Detta kan vi se ytterligare

förstärkas genom Relph (1976) argumentation om att det finns en kraft som formar platsen – *genius loci* – platskänslan. Detta resonemang förs också av Blom (2000) som menar att lokala traditioner och evenemang, liksom vissa människor vi relaterar till en viss plats, tillsammans skapar en identitet och en platskänsla. Dessa attribut tillsammans med lukter, ljud och andra intryck vi på olika sätt mottar, såväl medvetet som omedvetet, ger oss ett helhetsintryck som skapar en närvaro till en specifik plats, även då vi inte alltid heller fysiskt befinner oss där just då

I Andersson Cederholm (1999) och i Blom & Nilsson (2000) diskuteras också betydelsen av att vi i egenskap av turister eller besökare, utifrån vilket perspektiv man själv upplever sig ha, inte enbart blir tillfredsställda av att uppleva en fysisk miljö utan den existentiella närheten har en allt större betydelse för upplevelsen. Vi söker något av en klarsynthet som vi kanske inte alltid får i vår vardag. Andersson Cederholm (1999) menar att det handlar om en äkthet som vi söker och som samtidigt gått förlorat i den miljö vi vanligtvis lever i. Sökandet efter gränslandet utgör då något av en lockelse i vår längtan att distansera oss från något samtidigt som vi söker det nya. Genom att besöka en fysisk plats som på något sätt definierar en skiljelinje kan förutsättningar skapas för den enskilda individen att också mentalt möjliggöra för en förändring i dennes liv.

Gränslandets attraktionskrafter

Med utgångspunkt från ovanstående resonemang vill vi här genom ett exempel lyf-

ta fram gränslandets betydelse som besöksattraktion genom att sätta ljuset på Finisterra i Galicien i nordvästra Spanien. (Se figur 1). (Den Galiciska stavningen är Fistera). Namnet kan härledas till latinets *finis terrae* som fritt översatt betyder jordens slut eller världens ände. Redan under antiken ansågs platsen vara slutet på den kända världen och det var ”där solen dog i skymningen”. Mystiken har således under lång tid präglat platsen och redan år 1479 byggdes här ett sjukhus för att kun-

na ta emot alla de pilgrimer som efter att vandrat El Camino och besökt katedralen i Santiago de Compostela fortsatte sin vandring till klipporna vid fyrtornet i Finisterra, som är beläget cirka 85 kilometer väster om Santiago de (Compostela <http://www.finisterrae.org/>).

Främsta anledningen till att pilgrimer söker sig till platsen är att den uppfattas av många som något av en brytpunkt innan ”det nya tar vid”, materialiserad genom att land möter hav. Det är dels fråga om slutet

Bild 1. Finisterra, slutpunkten på ”resan”.
Foto: Thomas Blom

på en resa, dels början på något nytt. Det är således inte enbart en geografiskt definierad plats utan också ett personligt avstamp som förväntas leda till en förändring av något slag. Enligt traditionen ska de kläder som man burit under sin pilgrimsvandring brännas när slutmålet vid Finisterra är nått och därmed också fysiskt bekräfta symboliken i förändringen.

Fyrtornet vid Finisterra, liksom givetvis också andra fyrtorn, utgör både en symbol och en attraktionskraft då det dels utgör en sista utpost innan ”det okända havet” tar vid, dels att de står starka och ståndaktiga på gränsen till det okända samtidigt som den genom sitt ljus kan ge vägledning inför framtida val. Platsen blir därför något av ett mentalt upplevelserum där attribut och individens egen känslouttryck korrelerar och tillsammans skapar en för individen unik helhetsupplevelse.

Vid sidan av de pilgrimer som vandrat till platsen lockar också platsen i sig besökare som förutom att uppleva naturens storslagenhet även vill se och uppleva pilgrimernas sista vandringssteg fram till fyren och därmed målet för sin pilgrimsvandring. Pilgrimerna blir därmed i sig själva en betydelsefull ingrediens i platsens totala upplevelsevärde och kan sägas ”ladda platsen med en identitet och mening”.

Detta förhållande lyfter också Rose (1995) fram som menar att känslan för en viss plats handlar om etablera ett förhållande till en given plats som därmed då ges ett värde och i sin relation skapar en unik identitet hos individen. Förutom relationen till platsen som sådan är relationen till andra individer betydelsefullt i sammanhanget. Detta betonas av Massey (1995b) som menar att platser är skapade

av olika sociala relationer och möten som tillsammans skapar värden. Platsen och dess värden kan därmed sägas bestå av relationen mellan individ och plats och mellan individ och individ. I det senare fallet förstärks platsens värde om det finns en tydlig gemensam upplevelse mellan individerna. Det innebär samtidigt att det kan föreligga en skillnad i hur platsen tolkas och upplevs mellan dels dem som vandrat, dels mellan dem som nått platsen på annat sätt.

Denna gemensamma upplevelse saknas vid många andra motsvarande besöksmål där visserligen gränslandet utgör en lockelse i sig själv, men där en tydlig gemensam upplevelse saknas som knyter samman individernas erfarenheter.

Ett exempel på detta, där land också möter hav och har en prägel av ”Lands end” och som årligen lockar en stor mängd besökare, är halvön Cap de Formentor på den nordöstra delen av Mallorca och är också öns nordligaste utpost. (Se figur 2.) Vägen till fyren, som är sträcker sig cirka 15 kilometer nordöst från orten Puerto Pollença, är relativt smal och slingrande och utgör i sig en spektakulär naturupplevelse. Den högsta punkten på halvön är Fumart, (384 m ö h.) Platsen har sin främsta attraktionskraft genom sitt geografiska läge och utmärkande topografi. Den avgörande skillnaden mellan dessa platser är att besökarna i sig själva i Finisterra utgör en viktig del för helhetsupplevelsen och blir då också en del av attraktionen, vilket inte är fallet i Cap de Formentor. Till denna plats kommer företrädesvis besökarna med bil, buss eller cykel. I fyrbyggnaden finns en restaurang och en souvenirshop.

Reflektioner

Resor i allmänhet, men i form av turismresor i synnerhet, skapar möjligheter till upplevelser som kan utgöra en utgångspunkt för att reflektera kring den egna tillvaron och om sig själv som individ (Neumann 1992). ”The Grand Tour” från mitten av 1600-talet till mitten av 1800-talet är ett tydligt och relativt tidigt exempel på hur resandet syftade till att skaffa erfarenheter och få insikt (Andersson Cederholm, 1999). Resandet skapar därmed mening i våra liv och förstås antingen som en sekulär ritual, den årliga semestern, eller som en motpol till vardagslivet i vårt

sökande efter att nå en ny fas i livet (Graburn, 2001).

Om vi ser till gränsernas betydelse utifrån ett besöksnäringssperspektiv vill vi här identifiera några aspekter som kan förstärka lockelsen i att uppleva dessa platser. Förutom den geografiska platsen som sådan med dess unika särart är berättelsen om dess invånare och besökare över tid viktig. Det skapar perspektiv och möjliggör också för personlig reflektion. Berättelsen som sådan kan också förstärkas av om det finns myter relaterade till platsen, gärna med en sakral dimension. Det bör vara tydligt framträdande att platsen mar-

Bild 2. Cap de Formentor, nordöstra utposten på Mallorca. Foto: Thomas Blom

kerar skillnader mellan det som finns här och det som finns bortom denna plats. Platsen bör också ha en relativt god tillgänglighet och vara tydligt markerad genom någon form av markör/symbol vilken också kan ge möjligheter för en tydlig igenkänningsfaktor.

Sammanfattningsvis vill vi med denna artikel lyfta fram exempel på en form av destinationer som på olika sätt lockar besökare genom sitt geografiska läge och som också kan utgöra en form av katalysator för starten av en inre resa.

Referenser

- Andersson Cederholm, E. (1999) *Det extraordinäras lockelse – luffarturistens bilder och upplevelse*. Arkiv, Lund.
- Aronsson, L. (2007) Kartor över kulturella ekonomier, s. 16–22. I: Aronsson, L., Bjälvesjö J., Johansson, S (red) (2007). *Kulturell ekonomi: skapandet av värden, platser och identiteter i upplevelsesamhället*.
- Birkeland, I. (1999) The Mytho-Poetic in Northern Travel. I Crouch, D. *Leisure/tourism geographies – practices and geographical knowledge*, New York: Routledge.
- Blom, T. 2000 *Vålberg & Älvenäs. En kultur-geografisk exkursion i en bruksort i tiden*. Avdelningen för geografi och turism, Karlstads universitet.
- Blom, T. & Braunerhielm, L. (2007) Från stältid till måltid – en destinations födelse. I *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*. Nr 43.
- Blom, T. & Nilsson, M. (2000) *Symbolturism – Morbidturism – Mytturism. Turistiska produkter av vår tid?* Arbetsrapport Nr 11. Turism & Fritid. Samhällsvetenskap. Karlstads universitet, Karlstad.
- Graburn, N. (1989) Tourism: The Sacred Journey. In *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*, V. Smith, ed. Pp 21–36. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. USA.
- Massey, D. (1995a) *Places and Their Pasts*, I History Workshop Journal, No. 39, 182–192. Oxford University Press.
- Massey, D. (1995b) The conceptualization of place. I Massey, D. & Jess, P. (red.) (1995): *The shape of the world: explorations in human geography*. Vol. 4, A place in the world? Places, cultures and globalization. Oxford University Press, New York.
- Neumann, M. (1992) ‘The trail through experience: Finding self in the recollection of travel’, pp.176–201 In C. Ellis and M.G. Flaherty (eds) *Investigating Subjectivity: Research and Lived Experience*. Newbury Park: Sage Publications
- Relph, E. (1976) *Place and Placenessless*. Pion Limited, London.
- Rose, G. (1995) Place and identity: a sense of place. I Massey, D. & Jess, P. (red.) (1995): *The shape of the world: explorations in human geography*. Vol. 4, A place in the world? Places, cultures and globalization. Oxford University Press, New York.
- Sofield, T. H. B. (2006) Border Tourism and Border: Communities: An Overview. I *Tourism Geographies*. Vol. 8, No. 2, 102–121, Routledge, London.
- <http://www.finisterrae.org/> (2014).

Thomas Blom, docent i kulturgeografi vid Karlstads universitet

Mats Nilsson, universitetsadjunkt i kulturgeografi vid Karlstads universitet